

ТЕКСТ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ

TEXT ON SPECIALTY AS A MEANS OF LEARNING DIALOGICAL COMMUNICATION OF FOREIGN STUDENTS

У статті розглянуто проблему відбору текстів професійного спрямування в процесі навчання мови спеціальності. Схарактеризовано класи наукових текстів. Акцентовано увагу на комунікативній ролі тексту зі спеціальності. Проаналізовано способи викладу навчального тексту. Висвітлено основні дидактичні умови розвитку діалогічного мовлення під час роботи над текстом. Визначено вимоги до наукового тексту як засобу формування діалогічного мовлення студентів-іноземців транспортних спеціальностей.
Ключові слова: мова спеціальності, науковий текст, класифікація текстів, комунікативність, способи викладу тексту, діалогічне мовлення.

В статье рассмотрена проблема отбора текстов профессиональной направленности в процессе обучения языку специальности. Охарактеризованы классы научных текстов. Акцентировано внимание на коммуникативной роли текста по специальности. Проанализированы способы изложения учебного текста. Освещены основные дидактические условия развития диалогической речи во время работы над текстом.

Определены требования к научному тексту как к средству формирования диалогической речи студентов-иностранцев транспортных специальностей.

Ключевые слова: язык специальности, научный текст, классификация текстов, коммуникативность, способы изложения текста, диалогическая речь.

The article deals with the problem of selecting texts of professional orientation in the process of teaching the language of a specialty. Classes of scientific texts are described. The emphasis is placed on the communicative role of the text in the specialty. Methods of teaching the text are analyzed. The main didactic terms of the development of dialogical speech while working on the text are highlighted. The requirements for the scientific text as a means of forming the dialogue broadcasting of foreign students of transport specialties are determined.

Key words: language of specialty, scientific text, speech, classification of texts, communicative, methods of text presentation, dialogic communication.

УДК 378.147:811.161.2

Кісіль Л.М.,

старший викладач кафедри мовної підготовки
Харківського національного
автомобільно-дорожнього університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Навчання мовних засобів і видів мовленнєвої діяльності на матеріалі професійної сфери спілкування останнім часом посідає чільне місце в загальній системі мовної підготовки студентів-іноземців. Мова спеціальності виступає як мотиваційний момент навчання, і водночас опанування науковим мовленням сприяє засвоєнню загальномовних закономірностей, оскільки науковий стиль – це підсистема мови. Наукові тексти, вміло відібрані, що включають систематизований мовний матеріал, можуть стати основою для формування комунікативних компетенцій у різних видах мовленнєвих дій. Текст є вищою одиницею спілкування на знаковому рівні. Він акумулює в собі задум автора, лінгвістичні закономірності організації мовних одиниць, що йому підпорядковуються, комунікативні властивості, особливості людської свідомості і мислення. У процесі навчання діалогічного спілкування усний та письмовий тексти як основа навчання знаходяться у взаємодії. Інтерес для нас у даній статті становить письмовий текст, а тому доцільно розглянути й проаналізувати специфіку письмових наукових текстів з транспортних спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема відбору і класифікації текстів, які використовуються під час навчання мови спеціальності, знаходиться в полі зору й методистів-теоретиків і викладачів-практиків. Дослідженнями в царині тексту займалися відомі вчені лінгво-

дидакти і лінгвісти: Н. Кожина, О. Мітрофанова, О. Лаптева, І. Мотіна, Н. Белякова, В. Добровольська, Н. Зарубіна, Л. Клобукова та ін. У працях науковців (Д. Ізаренков, М. Пентиліук, О. Біляєв, І. Дроздова, Т. Дрідзе, М. Вашуленко, Т. Симоненко, Н. Формановська, Г. Іваницька, Т. Ладженська, О. Леонтєв, Г. Михайловська, З. Бакум, Н. Пашківська, Є. Палихата та ін.) висвітлено результати наукового пошуку з різних аспектів розвитку мовлення, розкрито особливості діалогічних текстів, здійснено науково-теоретичний аналіз сприймання текстів та критеріїв їх добору для навчання, визначено засади психології спілкування. Однак практика свідчить, що, незважаючи на наукові розвідки, методичні розробки проблема відбору текстів професійного спрямування в процесі навчання мови спеціальності з виходом на діалогічне мовлення залишається актуальною.

Питання добору наукових текстів у процесі навчання професійного спілкування майбутніх економістів розглядали, зокрема, Ю. Авсюкевич, Г. Бондаренко, С. Кожушко, Л. Личко, О. Тарнопольський та ін.; юристів – С. Кіржнер, Л. Котлярова та ін.; медиків – Г. Іванишин, О. Петрашук, І. Рябцевич та ін.; інженерів, працівників сфери обслуговування – Л. Береза, Д. Бубнова, О. Ковтун, С. Коломієць, Г. Кравчук, Л. Кузьміна, І. Савчак, О. Гріджук та ін. Однак недостатньо дослідженням залишається питання розгляду тексту зі спеціальності як засобу навчання діалогічного спілкування студентів-іноземців транспортних спеціальностей.

Формулювання мети наукової праці. З огляду на вищезазначене сформульована мета статті, що полягає в теоретичному обґрунтуванні критеріїв добору й типології текстів для навчання українського діалогічного мовлення іноземних студентів транспортних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення зазначеного питання перш за все потрібно розпочати з визначення специфіки відбору текстів професійного спрямування в процесі навчання мови спеціальності. У дослідженнях, які накресливали можливі шляхи відбору і класифікації текстів, розглядалась необхідність розмежування текстів, що являють собою різні функціонально-семантичні типи мовлення. Такі типи висловлювань, як *опис* будь-якого явища, предмета чи матеріалу, процесу, досліду, лабораторної роботи, *розповідь* про відкриття закону або явища, *міркування* про виведення формули, закону, з яких складаються тексти будь-якої дисципліни науково-технічного і природничо-наукового циклів, – цілком прийнятна й доцільна форма методичної організації навчального матеріалу [3, с. 114].

Лінгводидакт І. Мотіна, характеризуючи класи текстів, що використовуються в процесі навчання мови спеціальності, вносить певні доповнення. Автор виділяє, окрім опису, розповіді, міркування й доведення, ще два способи викладу інформації: визначення поняття про об'єкти та повідомлення [5, с. 18]. Крім того, під час класифікації текстів пропонується враховувати не лише функціонально-семантичний тип мовлення, але й характер теми тексту, що дозволяє автору виявити певні типи зв'язних текстів, в яких подано опис, розповідь, міркування та ін. [5, с. 20–42].

Дослідники давно розрізняють тексти й монологічні повідомлення за способами передачі інформації, що міститься в них, однак до цього часу ще спостерігається відсутність як однозначного способу виділення викладу, так і їх одиничного позначення. Одні автори називають цю особливість текстів різними типами мовлення, інші – типами мовленнєвих творів, треті – способами викладу. Останній термін ми вважаємо таким, що найбільш точно відбиває суттєві ознаки даного явища – саме той чи інший спосіб подання інформації, зміст підтеми розрізняє розповідь, опис, міркування та ін. Якщо говорити про кількість способів викладу, то в різних авторів вона є різною. Наприклад, Н. Зарубіна виділяє три способи викладу: опис, розповідь і міркування; М. Кожина вказує 5 способів викладу: опис, розповідь, міркування, доведення й узагальнення-формулювання; І. Мотіна вказує на 6 способів викладу: опис, розповідь, міркування, доведення, визначення поняття про об'єкти, повідомлення. Лінгводидакт зазначає, що якщо текст розкриває підтему і далі не поділяється на менші підтеми, то він за формою є однорідним, оскільки

будується за одним з описаних способів викладу; якщо ж у тексті розкривається тема, що складається з декількох підтем, то в ньому будуть поєднуватися способи викладу [5, с. 50].

Більшість дослідників визнають три способи викладу тексту: опис, розповідь і міркування. За допомогою тексту-опису можна всебічно охарактеризувати предмет мовлення, виділити об'єкт із ряду однорідних. Предметами опису можуть виступати конкретні предмети, явища, процеси, події, наукові категорії та ін. Будується опис шляхом називання предмета й переліку ознак. Традиційно вважається, що опис як тип тексту не використовується, якщо предметом мовлення виступають матеріальні процеси, що мають динамічну природу й володіють часовою протяжністю. Інформація про такі об'єкти передається немовби лише за допомогою розповіді. На нашу думку, виявляються відмінності між такими класами об'єктів, як: 1) матеріальні об'єкти – предмети й явища, що мають статистичну природу та просторові характеристики й не володіють часовою протяжністю; 2) матеріальні процеси, що мають динамічну природу й володіють часовими характеристиками. Крім того, останні виступають як предмет мовлення лише в текстах-розповідях.

Дослідниця Л. Клобукова вважає, що важливим є не те, що виступає предметом опису, а те, яка інформація й як подається про цей об'єкт [1, с. 29]. Дійсно, опис є статичним, він виключає часові характеристики, але ж процес, подія, дія можуть бути охарактеризовані не лише в їхній часовій протяжності; в мовця може виникнути комунікативна необхідність, не скасовуючи окремих стадій, етапів у розвитку процесу, часових меж його протікання і т.п., охарактеризувати істотні ознаки, особливості, притаманні тому або іншому процесу й такі, що відрізняють його від ряду інших процесів [1, с. 29].

Зустрічаються тексти з описом класифікацій, описом характеристик, ознак, структури науки, властивостей об'єктів дослідження, наукового поняття. У текстах науково-технічного профілю зустрічається ще один вид опису: опис предмета, явища за функціональною ознакою, наприклад, як функціонує, діє, працює та чи інша система, машина, механізм та ін.

За допомогою текстів-розповідей мовець передає інформацію про часову послідовність окремих етапів, стадій у розвитку процесів, подій, дій та станів. Треба сказати, що не всі вчені виділяють таке широке коло предметів розповіді. Під час роботи над текстами-міркуваннями виникають два питання: чи вважати міркування самостійним способом викладу і в чому суттєва різниця між міркуванням і доведенням.

Одні дослідники розрізняють міркування й доведення як способи викладу, хоча обидва ці

способи мають однакові загальні характеристики. Так, О. Мітрофанова зауважує, що тексти типу міркування й доведення організуються зі зв'язаних між собою загальних і окремих тверджень, підкреслюючи, що за тематично головним реченням йдуть речення, які повторюють певні окремі сторони його й пояснюють їх шляхом наведення прикладів, зазначенням причин правильності твердження, додаванням подробиць і т.п. [4, с. 24]. Інші дослідники вважають, що міркування задовольняють тим основам, які характеризують спосіб викладу, а доведення не має своїх відмінних властивостей, зазначаючи, що міркування – це текст, що включає причинно-наслідкові конструкції, питання, авторську оцінку, модальні слова. Так, М. Кожина говорить про доведення не як про особливий спосіб викладу, а як про ту специфічну форму, в якій постійно виступає міркування, в той час як саме міркування приймається автором за особливий спосіб викладу, наголошуючи, що міркування-повідомлення у формі чітко логічного розгорнутого доведення якого-небудь положення, теорії, думки є характерною й особливо поширеною формою викладу в науковій сфері [2, с. 94]. На нашу думку, предметом викладу в міркуванні виступають не самі об'єкти, а процес отримання нового знання про них. Міркування є завжди доказовим, воно може виступати як один із прийомів доведення, і його не можна розглядати як один із різновидів доведення. Це цілком самостійний спосіб викладу з точки зору об'єкта зображення й завдань опису і структури, зокрема на рівні зв'язків між реченнями, що складають зв'язне ціле, і на рівні структури самих цих складових. За формулою міркування є умовиводом або згорнутим висновком чи ланцюгом умовиводів, послідовно пов'язаних один з одним в єдине зв'язне ціле.

Деякі дослідники вказують ще на такі способи викладу тексту, як повідомлення, доведення, визначення поняття про об'єкти. На необхідність виділення такого способу викладу, як повідомлення вперше вказала М. Кожина [2, с. 97]. І. Мотіна зазначила, що способом повідомлення передають зазвичай інформацію про матеріальні об'єкти, що мають просторові характеристики, процеси, явища, події, дії або окремі властивості об'єктів, нарешті, різні обставинні характеристики об'єктів – предметів, процесів, явищ, подій, причому частіш за все просторові або часові [5, с. 49]. Повідомлення як засіб передачі накопичених раніше наукових знань виявляється в навчально-наукових текстах. Відповідно до основної комунікативної установки цієї літератури в даних текстах-повідомленнях міститься виклад фактів, уже відомих широкому колу осіб-спеціалістів, що раніше ознайомились із цією інформацією. Повідомленню як функціонально-семантичному типу тексту належить провідна роль у навчально-наукових текстах, що пояснюється

самою роллю навчальної літератури: ознайомити студентів-іноземців із найкращими досягненнями в галузі транспортної інфраструктури, а також з її сучасним станом.

Доведення як особливий спосіб викладу виділяється далеко не всіма дослідниками. Так, М.Н. Кожина виділяє як особливий спосіб викладу міркування, вважаючи, що доведення якраз представлено у міркуванні. У працях О. Мітрофанової доведення виділяється серед інших типів, але дослідник не проводить чітких відмінностей між доведенням і міркуванням. І. Мотіна виділяє цей спосіб викладу, говорячи, що доведення є таким способом викладу, за допомогою якого підтверджується чи заперечується істинність знань людей про світ, що зрозуміли характер гіпотез або не перевірених практикою суджень [5, с. 44]. Крім вищезазначених способів викладу тексту, лінгводидакт виділяє ще один – визначення поняття про об'єкти, зазначаючи, що в науковому стилі існує особливий спосіб викладу, за допомогою якого передається загальне поняття про об'єкт. Він відрізняється від усіх уже розглянутих раніше за характером описуваних об'єктів: це як класи матеріальних об'єктів – предметів, процесів, явищ та ін. так і класи абстрактних об'єктів-категорій. Завдання такого опису полягає в тому, щоб видати цілісне, найбільш загальне уявлення про клас об'єктів шляхом повідомлення найбільш істотних ознак, тобто створити поняття про них [5, с. 47].

Традиційно до основних типів мовлення, що мають стабільну логіко-сміслову і структурно-мовну характеристику, і відповідних їм типів тексту відносять опис, розповідь, міркування, доведення. Ми вважаємо, що термін «*спосіб викладу*» замість терміна «*тип мовлення*» є більш точним, оскільки він акцентує нашу увагу на тому, як подається інформація.

Якщо говорити про науковий текст як вищу одиницю навчання, то неможливо не сказати про комунікативну роль тексту. Комунікативна теорія тексту – це напрям у лінгводидактиці, що інтенсивно розвивається як у нашій країні, так і за кордоном. Вербальна форма передачі інформації здійснюється у вигляді текстів. Текст є універсальним засобом, який може використовуватися як у системах масової комунікації, так і в процесі навчання діалогічного спілкування іноземних студентів транспортних спеціальностей.

Громадський характер людської діяльності може проявляти себе і в комунікативних процесах, призводячи до того, що в процесі реалізації певних комунікативних актів як автор, так і реципієнт можуть виступати як колективи. При цьому текст, породжений колективом авторів, очевидно, не має яких-небудь специфічних особливостей і, більше того, в переважній більшості випадків сприймається реципієнтом як текст індивідуаль-

ного автора. Однак, незважаючи на різноманіття умов і систем вербальної комунікації, в кожній із них можна виділити елементарний комунікативний ланцюг. Її необхідними компонентами є автор–текст–реципієнт. За відсутності будь-якого із цих компонентів комунікативний акт не є можливим.

Усне навчально-професійне мовлення, що є різновидом усного мовлення, носить репродуктивно-продуктивний характер: репродуктивний, оскільки це мовлення базується на текстовому навчальному матеріалі, що вивчається; продуктивний, бо отримана інформація продукується в інших комунікативних ситуаціях і може бути виражена в іншій, ніж в тексті, мовній формі. Аналіз усного мовлення, що функціонує на практичних заняттях, дозволив виявити ряд помилок у мовленнєвій комунікації. Ці помилки переважно виникають у результаті того, що отримана в одному мовному оформленні інформація (письмове, усне наукове монологічне мовлення) використовується студентами-іноземцями на заняттях у нових комунікативних ситуаціях, що потребують іншого мовного оформлення, в ситуаціях, які носять, як правило, проблемний характер, що ще більш ускладнює спілкування. Цей момент у процесі роботи з текстами зі спеціальності на заняттях з української мови не враховується, тобто не беруться до уваги реальні умови функціонування усного навчально-професійного мовлення.

На нашу думку, робота з текстовим матеріалом повинна бути організована так, щоб вона давала можливість трансформувати письмове усне наукове монологічне мовлення в усний навчально-професійний діалог, створювала умови для функціонування репродуктивного і продуктивного мовлення в ситуаціях проблемного характеру. Перекодування монологічного тексту в діалогіч-

ний, що є однією з форм навчання конструювання діалогу, тренуванням, повною мірою відповідає особливостям породження діалогічного мовлення в умовах навчально-професійної сфери.

Висновки за результатами дослідження, перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, комунікативний підхід дав можливість по-новому визначити такі властивості тексту, як його зв'язаність і відособленість – інваріантні структурні властивості, що дозволяють ідентифікувати одиницю рівня тексту в системі мови. У зв'язку із цим текст є тепер не лише засобом навчання, але й вищою одиницею навчання. Вихідним матеріалом для роботи з навчання діалогічного спілкування можуть слугувати тексти навчальних посібників і статті із спеціалізованих наукових журналів, що присвячені актуальним проблемам розвитку транспортної інфраструктури. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку вбачаємо в розробці спеціальних методик навчання діалогічного мовлення на матеріалі текстів транспортного циклу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Клобукова Л.П. Обучение языка специальности. М.: Изд-во МГУ, 1987. 79 с.
2. Кожина М.Н. О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими. Пермь, 1972. 395 с.
3. Метс Н.А., Митрофанова О.Д., Одинцова Т.В. Структура научного текста и обучение монологической речи. М.: Русский язык, 1981. 138 с.
4. Митрофанова О.Д. Научный стиль речи: проблемы обучения. М.: Русский язык, 1976. 198 с.
5. Мотина Е.И. Язык и специальность: лингвотетодические основы обучения русскому языку студентов-нефилологов. М.: Русский язык, 1988. 176 с.